JOURNAL OF UNIVERSAL SCIENCE RESEARCH

ISSN (E): 2181-4570 CONFERENCE SPECIAL ISSUE CROSSREF Prefix: 10.66301

“ZAMONAVIY TA’LIMDA SUN’IY INTELLEKTNI QO‘LLASHNING ISTIQBOLLARI VA MUAMMOLARI” XALQARO ILMIY-AMALIY ANJUMAN 22-23-MAY 2026-YIL

KOMMUNIKATIV KOMPETENSIYANI SHAKLLANTIRISHDA OMMAVIY AXBOROT VOSITALARINING ROLI

Bo‘ronova Dilrabo Ne’matullayevna

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti,

ta’lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi 1-kurs magistranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada kommunikativ kompetensiyani shakllantirishda ommaviy axborot vositalari va media kommunikatsiyaning roli tahlil qilinadi. Bugungi ta’lim jarayonida o‘quvchi faqat grammatik jihatdan to‘g‘ri gapirish yoki yozish bilan cheklanmasdan, turli axborot manbalarini tushunish, tahlil qilish, baholash, o‘z fikrini asosli ifodalash va madaniy muloqotga kirishish ko‘nikmalariga ega bo‘lishi zarur. Televideniye, radio, internet, ijtimoiy tarmoqlar, elektron nashrlar, podkastlar va videomateriallar o‘quvchilarning nutqiy faolligi, tanqidiy fikrlashi va axborot bilan ishlash malakasini rivojlantirishda muhim vosita bo‘la oladi. Maqolada media vositalaridan foydalanishning pedagogik imkoniyatlari, kommunikativ kompetensiyaga ta’siri, mavjud xavflari va metodik shartlari yoritiladi.

Kalit so‘zlar: kommunikativ kompetensiya, ommaviy axborot vositalari, media, mass communication, media savodxonlik, nutq madaniyati, muloqot, tanqidiy fikrlash, axborot madaniyati, ta’lim.

РОЛЬ СРЕДСТВ МАССОВОЙ ИНФОРМАЦИИ В ФОРМИРОВАНИИ КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ

Буронова Дилрабо Неъматуллаевна

Термезский университет экономики и сервиса,

Магистрант 1-го курса по направлению

«Теория и методика обучения и воспитания»

ISSN (E): 2181-4570 CONFERENCE SPECIAL ISSUE CROSSREF Prefix: 10.66301

Аннотация. В данной статье анализируется роль средств массовой информации и медиакоммуникации в формировании коммуникативной компетенции. В современном образовательном процессе учащийся не должен ограничиваться только грамматически правильной устной или письменной речью; он должен уметь понимать, анализировать, оценивать информацию из различных источников, аргументированно выражать своё мнение и вступать в культурное общение. Телевидение, радио, интернет, социальные сети, электронные издания, подкасты и видеоматериалы могут стать важным средством развития речевой активности, критического мышления и информационной грамотности учащихся. В статье рассматриваются педагогические возможности, влияние, риски и методические условия использования медиасредств в формировании коммуникативной компетенции.

Ключевые слова: коммуникативная компетенция, средства массовой информации, медиа, массовая коммуникация, медиаграмотность, культура речи, общение, критическое мышление, информационная культура, образование.

THE ROLE OF MASS MEDIA IN THE FORMATION OF COMMUNICATIVE COMPETENCE

Buronova Dilrabo Nematullayevna

Termez University of Economics and Service,

1st-year Master’s student in

“Theory and Methodology of Education and Training”

Annotation. This article analyzes the role of mass media and media communication in developing communicative competence. In modern education, pupils should not be limited to speaking or writing grammatically correctly; they should also be able to understand, analyze, evaluate information from different sources, express their opinions clearly, and participate in culturally appropriate communication. Television, radio, the Internet, social networks, digital publications, podcasts, and video materials can serve as important tools for developing pupils’ speech activity, critical thinking, and information literacy. The article discusses the pedagogical opportunities,

influence, risks, and methodological conditions of using media tools in the formation of communicative competence.

Keywords: communicative competence, mass media, media, mass communication, media literacy, speech culture, communication, critical thinking, information culture, education.

Zamonaviy jamiyatda kommunikativ kompetensiya insonning eng muhim ijtimoiy va kasbiy sifatlaridan biri hisoblanadi. O'quvchi bilimli bo'lishi mumkin, lekin o'z fikrini aniq ifodalay olmasa, boshqalarning fikrini tinglay olmasa, axborotni tanqidiy baholay olmasa va muloqot vaziyatiga mos nutq tanlay olmasa, uning bilimdan foydalanish imkoniyati cheklanadi. Shu sababli ta'lim jarayonida kommunikativ kompetensiyani shakllantirish alohida metodik vazifa sifatida qaralishi kerak.

Kommunikativ kompetensiya faqat gapirish qobiliyati emas. U tinglash, tushunish, savol berish, javobni asoslash, suhbatdoshga hurmat bilan munosabatda bo'lish, yozma va og'zaki fikrni vaziyatga mos ifodalash, axborot manbasini tahlil qilish va muloqot madaniyatiga rioya qilish kabi ko'nikmalarni o'z ichiga oladi. Bugungi kunda bu kompetensiyani ommaviy axborot vositalarisiz tasavvur qilish qiyin. Chunki o'quvchilar nutqiy muhitni faqat darslik, o'qituvchi yoki oiladan emas, balki televizion ko'rsatuvlar, internet, ijtimoiy tarmoqlar, videolar, bloglar, elektron maqolalar va boshqa media manbalardan ham qabul qilmoqda.

Ommaviy axborot vositalari o'quvchining dunyoqarashi, so'z boyligi, fikrlash uslubi, nutq madaniyati va axborotni qabul qilish odatlariga kuchli ta'sir qiladi. Bu ta'sir ikki tomonlama: to'g'ri va maqsadli foydalanilsa, media kommunikativ kompetensiyani rivojlantiradi; nazoratsiz va tanqidsiz foydalanilsa, yuzaki fikrlash, noto'g'ri axborotga ishonish, qo'pol nutq, taqlidchilik va muloqot madaniyatining pasayishiga olib kelishi mumkin. Demak, masala OAVdan foydalanish yoki foydalanmaslikda emas, undan qanday metodik maqsad bilan foydalanishdadir.

Bu borada M. McLuhanning "media — xabar" mazmunidagi mashhur qarashi muhim ahamiyatga ega. Olimning fikricha, axborot vositasi faqat ma'lumot yetkazmaydi, balki insonning fikrlash va muloqot qilish uslubiga ham ta'sir ko'rsatadi. Bu g'oya ta'lim uchun juda muhim: o'quvchi qanday media muhitda bo'lsa, uning nutqi, fikrlash tezligi, axborotni qabul qilish odati va muloqot

madaniyati ham shu muhit ta’sirida shakllanadi. Shuning uchun maktabda media vositalaridan ongli foydalanish kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishning zarur shartidir.

Yana bir muhim nazariy qarash J. Habermasning kommunikativ harakat nazariyasi bilan bog‘liq. Habermas muloqotda o‘zaro tushunish, dalil, ochiq fikr almashish va ijtimoiy kelishuvga erishish muhimligini ta’kidlaydi. Bu fikr ta’lim jarayonida shuni anglatadi: kommunikativ kompetensiya faqat gapirish emas, balki asosli fikr bildirish, boshqani tinglash, muloqotda hurmatni saqlash va umumiy xulosaga kelishdir. Media materiallari asosida tashkil etilgan muhokamalar aynan shu ko‘nikmalarni rivojlantirishga xizmat qilishi mumkin.

Maqola pedagogik tahlil, metodik umumlashtirish, taqqoslash va tadqiqiy yondashuv asosida tayyorlandi. Tadqiqiy nuqtayi nazardan kommunikativ kompetensiyani shakllantirishda ommaviy axborot vositalarining roli uch asosiy yo‘nalishda ko‘rib chiqildi: axborotni qabul qilish va tushunish, axborotga munosabat bildirish, axborot asosida og‘zaki va yozma muloqotga kirishish.

Metodik mezon sifatida quyidagi savollar asos qilib olindi: media materiali o‘quvchining yoshiga mosmi; u muloqotga undaydimi; o‘quvchi materialni faqat ko‘ryaptimi yoki tahlil qilyaptimi; material asosida savol, munozara, og‘zaki chiqish yoki yozma fikr shakllanyaptimi; o‘quvchi axborot manbasining ishonchliligini baholay olyaptimi; darsda media savodxonlik va nutq madaniyati birgalikda rivojlanyaptimi?

Maqolada teleko‘rsatuv parchasi, yangilik matni, ijtimoiy reklama, intervyu, podkast, elektron maqola, qisqa video, infografika va ijtimoiy tarmoqdagi axborot namunalari kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish vositasi sifatida tahlil qilindi. Bunda asosiy e’tibor media materialni shunchaki namoyish qilishga emas, balki uni savol, tahlil, bahs, taqdimot va yozma topshiriq bilan bog‘lashga qaratildi.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, ommaviy axborot vositalari kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishda bir nechta muhim natija beradi. Birinchidan, OAV o‘quvchining so‘z boyligini kengaytiradi. Yangiliklar, intervyular, ilmiy-ommabop ko‘rsatuvlar va ta’limiy videolar orqali o‘quvchi yangi so‘zlar, iboralar, atamalar va nutqiy qoliplar bilan tanishadi. Biroq bu jarayonda o‘qituvchi yangi so‘zlarning mazmunini tushuntirishi, ularni gapda qo‘llashga yo‘naltirishi zarur.

Ikkinchidan, media materiallar o'quvchida tinglab tushunish va ko'rib anglash ko'nikmalarini rivojlantiradi. Masalan, qisqa videorolik yoki intervyu tinglangandan keyin o'quvchilarga "asosiy fikr nima?", "muallif nimani aytmoqchi?", "qaysi dalil ishonchli?", "siz bu fikrga qo'shilasizmi?" kabi savollar berilsa, ular axborotni faol qabul qilishga o'rganadi.

Uchinchidan, OAV asosidagi muhokamalar o'quvchilarning og'zaki nutqini rivojlantiradi. Masalan, ekologik mavzudagi ijtimoiy reklama ko'rilgandan keyin o'quvchilar guruhlarda muhokama qiladi: reklamadagi muammo nima, qanday yechim taklif qilinmoqda, bu holat bizning hayotimizda uchraydimi? Bunday topshiriqlar o'quvchini fikr bildirishga, savol berishga va javobini asoslashga undaydi.

To'rtinchidan, media materiallar yozma nutqni rivojlantirish uchun ham foydalidir. O'quvchilarga qisqa maqola yoki video asosida fikr-mulohaza, xulosa, taqriz, murojaat, reklama matni yoki kichik esse yozdirish mumkin. Bunda o'quvchi axborotni qayta ishlaydi, asosiy g'oyani ajratadi va o'z munosabatini yozma shaklda ifodalaydi.

Beshinchidan, OAV tanqidiy fikrlashni rivojlantiradi. Bugungi axborot muhitida o'quvchi har qanday ma'lumotga darhol ishonmasligi, manba, dalil, muallif pozitsiyasi va maqsadini ajrata olishi kerak. Bu kommunikativ kompetensiyaning zamonaviy tarkibiy qismidir. Chunki ongli muloqot noto'g'ri axborotga emas, tahlil qilingan, asoslangan va mas'uliyatli fikrga tayanadi.

Ommaviy axborot vositalaridan foydalanishda eng katta xato — media materialni faqat ko'rsatish bilan cheklanishdir. Agar o'quvchi video tomosha qilsa-yu, keyin u haqida fikr bildirmasa, savol bermasa, xulosa chiqarmasa, kommunikativ kompetensiya yetarli rivojlanmaydi. Media darsda nutqiy faoliyatni boshlash uchun vosita bo'lishi kerak, yakuniy maqsad emas.

Ikkinchi muammo — media materialning yoshga mos tanlanmasligi. Ayniqsa, boshlang'ich va o'rta ta'lim bosqichida axborot mazmuni, tili, tasviri va g'oyasi o'quvchi yoshiga mos bo'lishi zarur. Juda murakkab siyosiy, zo'ravonlikka oid, qo'pol yoki noaniq materiallar o'quvchining nutqiy rivojiga emas, chalkash tasavvuriga sabab bo'lishi mumkin.

Uchinchi muammo — ijtimoiy tarmoqlardagi nutq madaniyatining pastligi. O'quvchilar qisqa, noto'liq, emotsional va ba'zan qo'pol ifodalarni tez qabul qilishi mumkin. Shuning uchun darsda media

ISSN (E): 2181-4570 CONFERENCE SPECIAL ISSUE CROSSREF Prefix: 10.66301

madaniyat tushunchasi ham o‘rgatilishi kerak: izoh yozishda hurmat, fikr bildirishda dalil, tanqidda odob, axborot ulashishda mas’uliyat bo‘lishi zarur.

O‘qituvchi media vositalaridan foydalanishda aniq metodik ketma-ketlikka amal qilishi maqsadga muvofiq: avval media material tanlanadi, keyin ko‘rish yoki tinglashdan oldin savol beriladi, material ko‘riladi, asosiy fikr ajratiladi, guruhli muhokama tashkil etiladi, so‘ng og‘zaki yoki yozma xulosa qilinadi. Ana shunda media material kommunikativ kompetensiyani rivojlantiruvchi faol vositaga aylanadi.

Kommunikativ kompetensiyani shakllantirishda ommaviy axborot vositalari muhim pedagogik imkoniyatga ega. Media vositalari o‘quvchilarning so‘z boyligini kengaytiradi, tinglab tushunish, fikr bildirish, munozara qilish, yozma munosabat bildirish, axborotni tahlil qilish va tanqidiy baholash ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Biroq OAVdan foydalanish maqsadli va nazoratli bo‘lishi kerak. Media material darsda shunchaki tomosha vositasi emas, balki savol, muhokama, dalillash, yozma topshiriq va nutqiy faoliyatga asos bo‘lishi lozim. McLuhanning media inson tafakkuri va muloqotiga ta’sir qilishi haqidagi qarashi hamda Habermasning muloqotda o‘zaro tushunish va dalilga tayanish g‘oyasi shuni ko‘rsatadiki, zamonaviy ta’limda kommunikativ kompetensiya media savodxonlikdan ajralgan holda rivojlana olmaydi.

Shunday qilib, ommaviy axborot vositalari to‘g‘ri tanlanib, tahliliy va tarbiyaviy maqsadda qo‘llanganda o‘quvchilarning nutq madaniyati, axborot bilan ishlash malakasi, tanqidiy fikrlashi va ijtimoiy muloqotga tayyorgarligini kuchaytiradi. Bu esa zamonaviy ta’limning asosiy maqsadlaridan biri — fikrini madaniyatli, asosli va mas’uliyatli ifodalay oladigan shaxsni shakllantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. McLuhan M. Understanding Media: The Extensions of Man. New York: McGraw-Hill, 1964.
2. Habermas J. The Theory of Communicative Action. Boston: Beacon Press, 1984.
3. Qosimova K., Matchonov S., G‘ulomova X. Ona tili o‘qitish metodikasi. Toshkent: Noshir, 2009.

ISSN (E): 2181-4570 CONFERENCE SPECIAL ISSUE CROSSREF Prefix: 10.66301

4. Mahmudov N., Rafiyev A., Yo‘ldoshev I. Nutq madaniyati va davlat tilida ish yuritish. Toshkent, 2015.

5. Ishmuhamedov R., Yuldashev M. Ta’lim va tarbiyada innovatsion pedagogik texnologiyalar. Toshkent: Nihol, 2016.

6. Muslimov N.A., Usmonboyeva M.H., Sayfurov D.M. Innovatsion ta’lim texnologiyalari. Toshkent: Sano-standart, 2015.